

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ

Василенко Ю. В.

ВСТУП

Суттєвою рисою сучасного кримінального права є пошук і поступове впровадження альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів, які би доповнювали традиційну форму кримінального судочинства.

Одним із таких способів нині є відновне правосуддя, в основі якого лежить ідея відновлення справедливості, примирення винного з потерпілим і компенсація шкоди, заподіяної злочином. Як альтернатива традиційному карально-репресивному способу реагування на вчинене злочинне діяння, відновне правосуддя почало активно застосовуватися у США та країнах Західної Європи із 70-х рр. XX ст. Втім, його витоки можна знайти і в більш ранній період, а саме в постулатах позитивістської школи кримінального права (кінець XIX ст.), представники якої першими почали говорити про «кризу покарання», тобто неспроможність звичних засобів державного примусу з переважанням репресивних санкцій суттєво знизити рівень злочинності¹. Відновне правосуддя фахівці зазвичай трактують як процес, відповідно до якого всі сторони – учасники конкретного правопорушення – зустрічаються для колективного вирішення питання про те, що робити з наслідками правопорушення та які висновки слід зробити на майбутнє².

Згідно з положеннями Резолюції «Основні принципи застосування програм відновного правосуддя у кримінальних справах», прийнятої Комісією по попередженню злочинів і кримінальному судочинству Економічної та Соціальної Ради ООН 24 липня 2002 р. (далі – Основні принципи), програма відновного правосуддя – це будь-яка із програм, що використовує відновні процеси та спрямована на досягнення відновних результатів, тобто результатів, які відновлюють справедливість³.

---

¹ Гилинский Я.И. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль : монография. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2009. 504 с.

² Marshall T. Restorative Justice: an overview. L. : Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999. 36 p.

³ Резолюция ЭКОСОС E/2002/12 Основные принципы применения программ реституционного правосудия в вопросах уголовного правосудия (ООН). URL: www.sprc.ru (дата звернення: 21.01.2021).

Назва «відновне правосуддя» пояснюється так: 1) воно вбачає у злочині не тільки порушення закону, але насамперед порушення прав жертви, і вважає, що злочин вчинено не стільки проти суспільного порядку і держави, скільки проти особистості; 2) має на меті не тільки покарання злочинця, а й відшкодування збитків, заподіяних ним жертві злочину, а також, певною мірою, виправлення самого злочинця⁴.

Основними програмами (моделями) відновного правосуддя є:

- медіація між потерпілим і правопорушником;
- проведення конференцій у громаді та сімейних конференцій;
- проведення «кіл правосуддя»;
- проведення кіл примирення;
- пробація із відшкодуванням збитків і громадські ради й засідання.

Відмінність цих програм зумовлена ступенем їхньої формальності; відношенням до системи кримінального правосуддя; способом управління ними; рівнем залучення до процесу різних сторін або ж головними цілями, які вони переслідують⁵.

Метою статті є аналіз поняття, основних принципів здійснення, видів медіації, а також перспектив і проблем впровадження медіації як різновиду відновного правосуддя у кримінальне законодавство України.

1. Медіація як модель відновного правосуддя: поняття, принципи здійснення, види

Медіація нині є найпоширенішою моделлю відновного правосуддя, що законодавчо закріплена в більшості розвинених країн світу. Основні засади її здійснення визначаються, зокрема, в Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R(99)19 від 19 вересня 1999 р. «Про посередництво у кримінальних справах», Резолюції Економічної та Соціальної Ради ООН 2002/12 від 24 липня 2002 р. «Основні принципи застосування програм реституційного правосуддя в питаннях кримінального судочинства», Декларації ООН 1999 р. «Основоположні принципи використання відновного правосуддя».

За визначенням, наданим у Рекомендації № R(99)19, прийнятій Комітетом Міністрів Ради Європи 15 вересня 1999 р., медіація у кримінальних справах – це процес, у рамках якого постраждалій особі та правопорушнику надається можливість, у разі їх добровільної згоди,

---

⁴ Василенко А.С. Медиация и другие программы восстановительного правосудия в уголовном процессе стран англосаксонского права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2013. 31 с.

⁵ Посібник з програм відновного правосуддя. Серія посібників з кримінального правосуддя. Українська версія видання надрукована за сприяння Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. С. 15. URL: <https://docplayer.net/62756480-Posibnik-z-program-vidnovnogo-pravosuddya.html> (дата звернення:21.01.2021).

за допомогою неупередженої третьої сторони (медіатора) взяти активну участь у вирішенні проблем, що виникли внаслідок вчинення злочину. Відповідно до зазначених Рекомендацій № R (99) існують дві основні моделі медіації: медіація як альтернатива традиційному кримінальному провадженню та медіація як доповнення до традиційного кримінального провадження⁶.

Дещо по-іншому сформульоване визначення медіації у ст. 1 Основоположного рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв у кримінальному судочинстві» (далі – Основоположне рішення): «Медіація у кримінальних справах – пошук, до або під час кримінального провадження, прийнятного рішення між жертвою та правопорушником за посередництва компетентної особи»⁷.

Процедура медіації повинна здійснюватися з урахуванням основоположних засад, закріплених у Рекомендації № R (99) 19, Основних принципах і прийнятій Комітетом Міністрів Ради Європи 14 червня 2006 р. Рекомендації Rec (2006)8 Комітету Міністрів до держав-членів щодо надання допомоги потерпілим від злочинів (далі – Рекомендація Rec (2006)8). До таких засад можна віднести:

1) принцип добровільної участі сторін у процедурі медіації. Як зазначається у Рекомендації 99 (19), медіація у кримінальних справах повинна мати місце тільки тоді, коли всі сторони добровільно дійшли згоди з цього приводу. Сторони також можуть відмовитися від своєї згоди на будь-якому етапі проведення медіації; ані жертву, ані злочинця не можна закликати до участі будь-якими несправедливими способами. Спеціальні інструкції, гарантії, застереження мають бути дотримані й у випадках із підлітками та під час участі у зустрічі. Деякі обставини справи мають визнаватися обома сторонами як підґрунтя для процесу медіації. Участь у зустрічі не має сприйматися як показник прийняття вини для наступного судового розгляду. Перш ніж дати згоду на зустріч, сторони мають бути поінформовані про свої права, особливості процесу медіації та про можливі наслідки прийнятого рішення;

2) принцип конфіденційності означає, що будь-які обговорення під час зустрічі мають конфіденційний характер і не можуть використовуватися в майбутньому, окрім випадків, коли наявна згода сторін (п. 2 Рекомендації 99 (19). Згідно з п. 32 Рекомендації № R (99): «Доповідь медіатора не розкриває зміст процесу медіації, а також не дає оцінку поведінки сторін під час зустрічі». Водночас можливість недотримання принципу конфіденційності прямо передбачена п. 30

---

⁶ Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828 (дата звернення: 20.01.2021).

⁷ Основоположне рішення Ради Європейського союзу від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв у кримінальному судочинстві». *Відновне правосуддя в Україні*. 2005. № 3. С. 25–29.

значеного акта: «Незважаючи на узгоджений принцип конфіденційності, інформація про можливу небезпеку злочинів, про яку може стати відомо під час зустрічі, передається медіатором відповідним зацікавленим особам чи органам»;

3) принцип допустимості на будь-якій стадії кримінального провадження закріплено в п. 4 Рекомендації 99 (19), який прямо вказує, що медіація у кримінальних справах має бути допустимою на будь-якій стадії правосуддя. Водночас за органами кримінальної юстиції має залишатися право на прийняття рішення щодо передачі справи на медіацію, а також на оцінку вирішення цієї процедури;

4) принцип незалежності й автономності медіації: автономність забезпечується нормами етики, встановленою компетенцією, процедурою відбору, навчання й оцінки медіаторів. Проте органи, що здійснюють кримінальне провадження, повинні забезпечувати дотримання законності та прав людини під час медіації;

5) принцип нейтральності медіатора: медіатор не є особою, втягнутою у конфлікт, не зацікавлений у певному результаті та здійснює медіацію нейтрально, з урахуванням всіх обставин справи, потреб і бажань сторін. Медіатор повинен проявляти належну повагу, а також забезпечити умови та сприятливу атмосферу для того, щоб сторони проявляли повагу одна до одної, досягли відновного результату, який має містити розумні та співвідносні обов'язки сторін; несе відповідальність за забезпечення безпеки під час відновного процесу;

6) принцип неупередженості розкриває сутність медіації. Ефективність зустрічей залежить від уміння медіатора створити атмосферу поваги до доводів сторін, яка б сприяла визнанню (recognition) сторонами позицій одна одної, комплексному сприйняттю ситуації, тобто встановленню соціальних зв'язків, втрачених внаслідок скоєння кримінального правопорушення. У пояснювальній записці до Рекомендації № R (99) 19 додається: «Залишаючись неупередженим, медіатор не повинен забувати про те, що скоєно злочин, відповідальним за який залишається правопорушник»⁸.

Основні моделі медіації, як було зазначено вище, передбачено *Рекомендацією № R (99)*:

– медіація як альтернатива традиційному кримінальному провадженню (позасудова медіація) (diversionary model);

– медіація як доповнення до традиційного кримінального провадження (присудова медіація) (court-connected model).

Альтернативна модель застосовується на досудовому етапі або до початку судового розгляду кримінальної справи та полягає у вирішенні кримінальної ситуації сторонами за допомогою фасилітатора за умови

---

⁸ Посібник з програм відновного правосуддя. Серія посібників з кримінального правосуддя. Українська версія видання надрукована за сприянням Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Київ : компанія «Verso-04», 2009. С. 37.

передання такої кримінальної справи поліцією, прокурором чи суддею на програму медіації з метою організації відновного процесу. Розгляд такої справи в судовому порядку здійснюється тільки у разі недосягнення відновного результату. Таким чином, модель є альтернативною, тому що сторони наділені повноваженням приймати реальні рішення по своїй справі, які фактично дорівнюють рішенню уповноважених органів і виключають подальше кримінальне переслідування⁹.

Альтернативна модель у чистому вигляді не використовується у жодній із європейських країн. Так, у Бельгії, Норвегії та Фінляндії медіація здійснюється у разі скоєння нетяжких майнових злочинів і насильницьких злочинів із чітко визначеною матеріальною шкодою, коли справа ще перебуває в поліції, до передачі матеріалів справи у прокуратуру, проте у більшості країн прокурор, наділений дискреційними повноваженнями, є основним джерелом передачі справ на медіацію.

Наприклад, в Англії та Уельсі прокурор має право, якщо злочин скоєно вперше, винести умовне попередження та визначити в ньому як одну з умов участь у відновному процесі (якщо є згода сторін) або винести таке попередження на підставі досягнутих результатів під час медіації. Якщо визначені у попередженні умови не виконуються, тобто медіація не здійснюється або під час медіації не вдається досягти згоди, або досягнута за результатами відновного процесу угода не виконується, попередження скасовується, а кримінальне провадження поновлюється¹⁰.

У Німеччині прокурор має право під час розслідування справи направити її для оцінки щодо можливості здійснення відновного процесу до служби медіації.

В Італії суд має право передавати на медіацію кримінальні справи, якщо злочин скоєно неповнолітньою особою, й у разі укладення угоди за результатами зустрічі призначати пробацію та відкладати судовий розгляд цієї справи.

Медіація як доповнення до традиційного кримінального провадження згідно із кримінальним законодавством різних країн використовується:

- паралельно із кримінальним провадженням як суттєве доповнення;
- під час призначення покарання;

---

⁹ Забуга Е.Е. Соотношение уголовно-правовой медиации с институтом деятельного раскаяния. *Вестник Омского юридического института*. 2012. № 1 (18). С. 39.

¹⁰ Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном английском праве. *Правоведение*. 1998. № 3. С. 104.

– після призначення покарання¹¹.

Медіація як додаток до кримінального провадження здійснюється окремо від судової системи, але тільки щодо зареєстрованих справ. Текст укладеної за результатами зустрічей угоди додається до матеріалів справи та повинен ураховуватися судом: це може вплинути на результат розгляду справи.

Здійснення медіації під час призначення покарання є характерною особливістю кримінального законодавства країн англосаксонської правової сім'ї, у яких засудження та винесення вироку – окремі стадії кримінального судочинства, між якими судом може оголошуватися перерва до шести місяців. У цей період може здійснюватися медіація, а її результати та стан виконання досягнутої угоди будуть ураховуватися при винесенні вироку. Медіація також може бути частиною або додатком до вироку суду¹².

Кримінальне законодавство Бельгії, Великої Британії, Нідерландів і США передбачає можливість проведення медіації після призначення покарання, у кримінально-виконавчих установах: проведення зустрічей із сурогатною жертвою (особою, яка зазнала аналогічної шкоди у минулому та за власним бажанням сприяє правопорушникам зрозуміти наслідки їхніх дій) або з дійсною жертвою скоєного злочину. Головна мета такої медіації полягає в задоволенні моральних та емоційних потреб сторін: жертва може отримати відповіді на хвилюючі питання, а злочинець – принести вибачення та взяти відповідальність, тобто відшкодувати певні матеріальні збитки тощо. Результатом таких дій можуть бути юридичні наслідки: наприклад, у разі розгляду питання про дострокове звільнення засудженого може ураховуватися думка жертви злочину¹³.

Необхідно зазначити, що в межах однієї правової системи можуть застосовуватися декілька організаційних моделей медіації. Обрання певної моделі насамперед залежить від особи злочинця. Наприклад, повноваженнями щодо проведення медіації за участі неповнолітнього злочинця здебільшого наділені спеціальні служби опіки неповнолітніх, судової допомоги або соціального забезпечення¹⁴.

Більшість країн Європи, закріплюючи у кримінальному законодавстві категорії злочинів, щодо яких може бути проведено відновний процес, використовують такі моделі: у разі скоєння злочину невеликої тяжкості може використовуватися альтернативна модель медіації як реалізація засобів дивергенції (відповідно до ч. 3 ст. 40

---

¹¹ Землянська В.В. Запровадження медіації у кримінальне судочинство України. *Видання Генеральної прокуратури України «Прокуратура – людина – держава»* : збірник наукових праць. 2004. № 6. С. 78.

¹² Землицька Ю. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. С. 39.

¹³ Лєко Б., Чуйко Г. Медіація : підручник. Чернівці : Книги-XXI, 2011. С. 40.

¹⁴ Карнозова Л.М. Медиация по уголовным делам в российской правовой системе. *Восстановительная медиация в России: правовое обеспечение и стратегия развития* : сборник научных работ. Москва : МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2013. С. 35.

Конвенції про права дитини); а у разі скоєння більш тяжких злочинів відновний процес може здійснюватися одночасно із кримінальним переслідуванням або після винесення вироку. Тобто деякі моделі медіації можуть бути використані щодо будь-якого правопорушника, інші – тільки до повнолітніх або неповнолітніх осіб, стосовно певного виду злочину, рецидиву або осіб, які скоїли злочин вперше¹⁵.

2. Перспективи впровадження медіації у кримінальне законодавство України

Останніми десятиліттями перспектива впровадження інституту медіації в Україні є предметом активних дискусій у колі вітчизняних науковців, законотворців і практиків. Протягом останніх 10 років було розроблено більше 10 проектів законів про медіацію, а в Києві й областях за останні 15 років було створено понад 20 центрів медіації, але більшість із них припинила своє існування через відсутність попиту.

Основними чинниками, що зумовили повільне впровадження медіації, з погляду фахівців, є: 1) незацікавленість судової системи у підвищенні власної ефективності у попередні роки; 2) незацікавленість держави у зміні культури та традиції врегулювання спорів у попередні роки; 3) відсутність єдиної концепції впровадження медіації; 4) розрізненість медіаторської спільноти¹⁶.

Втім, спостерігаються і позитивні зрушення в напрямку впровадження медіації як моделі відновного правосуддя у вітчизняне законодавство: у 2015 р. у Верховній Раді України було зареєстровано 4 законопроекти про медіацію, з них законопроект № 3665, внесений А. Шкрум та іншими народними депутатами, було взято за основу, а всі слушні положення альтернативного законопроекту № 3665, поданого народним депутатом С.В. Ківаловим, повинні бути врахованими при доопрацюванні законопроекту № 3665 до другого читання. Обидва законопроекти передбачають введення у правове поле медіації як окремого інституту, що може застосовуватися для вирішення будь-яких видів спорів, визначають базові вимоги до підготовки медіаторів, основоположні принципи процедури медіації та орієнтири професійного регулювання.

Попри відсутність належного законодавчого закріплення, починаючи з 1997 р. з ініціативи найбільш активних представників медіаторської спільноти в окремих судах України здійснювалося пілотування моделей добровільної судової медіації.

У 1997 р. медіатори Одеської обласної групи медіації першими на теренах колишнього Радянського Союзу провели медіацію справи, яка

---

¹⁵ Посібник з програм відновного правосуддя. Серія посібників з кримінального правосуддя. Українська версія видання надрукована за сприянням Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Київ : компанія «Verso-04», 2009. С. 78.

¹⁶ Сприяння практичному запровадженню медіації в Україні та налагодженню взаємодії з судовою системою : Збірка матеріалів проекту. С. 3. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/namu/projects/> (дата звернення: 17.01.2021).

була передана із суду. Модель, розроблена в рамках проекту в Донецьку й Одесі, дозволила суддям передавати справи на медіацію за згоди сторін спору. Результатом проекту було дев'ять судових справ, у яких проведено медіацію за допомогою зовнішніх медіаторів.

У період із 2001 по 2012 р. Українським центром «Порозуміння» було реалізовано низку проектів із медіації у кримінальних справах, у т. ч. з передачею справ на медіацію із судів, результатом чого стало проведення 541 медіацій і 152 конференцій із відновного правосуддя. Проект USAID «Справедливе правосуддя» та фонду «Відродження» (2014–2015) із підтримки медіації у восьми судах Волинської області базувався на моделі медіації за допомогою зовнішніх медіаторів. За підсумками роботи проекту було проведено 47 інформаційних зустрічей і 38 медіацій, із яких 37% завершилися підписанням угоди¹⁷.

Реалізація пілотних проектів цілком відповідає практиці всіх держав Європейського Союзу, де схеми медіації вводилися після ретельних пілотних досліджень та експериментів в окремо взятих судах. Така апробація дозволяє виявити категорії справ, де застосування медіації призводить до найкращих результатів, протестувати сприйняття громадянами медіації, налагодити інформаційне та координаційне співробітництво між судами та медіаторською спільнотою¹⁸.

Хоча необхідність використання процедури медіації як альтернативного методу вирішення спорів у приватно-правових відносинах практично не викликає заперечень, однак можливість її застосування для врегулювання конфліктів у сфері публічних правовідносин (у т. ч. кримінально-правових) у деяких фахівців викликає сумніви.

Поширеним аргументом противників застосування медіації у кримінальних справах є теза про те, що це суперечитиме одному з основоположних принципів вітчизняної кримінально-правової доктрини, а саме принципу невідворотності покарання за вчинений злочин, однак, як переконливо свідчить досвід зарубіжних держав, покарання давно вже перестало бути єдиним способом реагування держави на вчинений злочин. На зміну принципу невідворотності покарання прийшов принцип невідворотності реагування держави на правопорушення, що не завжди проявляється у формі карально-репресивних заходів стосовно правопорушника. Ця тенденція торкнулася і вітчизняного кримінального законодавства, норми якого передбачають деякі заходи кримінально-правового характеру, що по своїй суті є альтернативою покаранню.

Деяких науковців також турбує неготовність вітчизняної системи кримінальної юстиції до втілення ідеї відновного правосуддя (медіації)

---

¹⁷ Там само. С. 31. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/namu/projects/> (дата звернення: 17.01.2021).

¹⁸ Посібник з програм відновного правосуддя. Серія посібників з кримінального правосуддя. Українська версія видання надрукована за сприяння Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. URL: <https://docplayer.net/62756480-Posibnik-z-program-vidnovnogo-pravosuddya.html> (дата звернення: 17.01.2021).

як окремої гілки розгляду та вирішення кримінальних конфліктів, результатом якого будуть рішення, що, по суті, повинні замінити вирок суду¹⁹. Із цього приводу можна зазначити, що залежно від характеру зв'язку із кримінальним процесом у світі використовуються різні моделі медіації – в одних країнах вона є альтернативною традиційному кримінальному судочинству, в інших – його частиною або доповненням до нього. Правові наслідки досягнутої внаслідок медіації угоди про примирення теж варіюються залежно від моделі медіації, а також тяжкості вчиненого злочину: якщо йдеться про злочини, які не становлять значної суспільної небезпеки, справа може виводитися з кримінального провадження на достатньо ранніх стадіях або взагалі не порушуватися; що стосується тяжких злочинів, то суд, виносячи вирок, обов'язково бере до уваги результати угоди, досягнутої на примирювальних зустрічах у ході медіації.

Вибір тієї чи іншої моделі медіації залежить від специфіки системи кримінальної юстиції в кожній окремій державі та часто є результатом експериментування з різними варіантами медіації, з яких обирається найбільш ефективний. Водночас слід мати на увазі положення рекомендації № R(99)19 «Про посередництво у кримінальних справах» про те, що за органами кримінальної юстиції має залишатися право на прийняття рішення щодо передачі справи на медіацію, а також на оцінку вирішення цієї процедури.

Ще один аргумент противників застосування цієї процедури полягає в тому, що медіація суперечить принципу захисту прав та інтересів постраждалої сторони. Щоб це спростувати, слід насамперед повернутися до витоків медіації та її теоретичного підґрунтя, що досить влучно описано в роботі норвезького криминолога Нільса Крісті «Конфлікт як власність». Автор зазначає, що, попри всі переваги традиційного судочинства, воно має один суттєвий недолік – не повною мірою враховує інтереси і потреби потерпілого від злочину. Після порушення кримінальної справи основними діючими особами «традиційного» кримінального судочинства виступають держава та правопорушник, а жертва, котра страждає від злочину, зазнає фізичного болю, матеріальних чи будь-яких інших збитків, фактично опиняється поза межами вирішення кримінально-правового конфлікту, втрачаючи право на участь у своїй власній справі. Внаслідок цього жертва «програє» двічі: спершу – в конфлікті зі злочинцем, вдруге – коли «програє» державі та втрачає права на повну участь у кримінальному провадженні²⁰. У рамках медіації сторонами у кримінальній справі виступають потерпілий і правопорушник. Це дає можливість постраждалій особі врегулювати конфлікт у спосіб, що задовольнить її інтереси. У ході примирювальної зустрічі жертва злочину може висунути вимоги стосовно розміру та порядку

¹⁹ Лихова С.Я. Восстановительное правосудие (перспективы для отечественной уголовно-правовой политики). *Держава і право*. 2012. Спецвипуск. С. 314–316.

²⁰ Christie N. Conflicts as property. *British Journal of Criminology*. 1977. P. 1–15.

відшкодування заподіяної шкоди, отримати вибачення та пояснення кривдника. Сама суть і завдання медіації полягає в тому, щоб відновити порушені права потерпілої особи найбільшою мірою.

Чимало питань викликає також визначення категорії кримінальних справ, щодо яких можливе та доцільне застосування медіації. На нашу думку, при визначенні категорій справ, за якими допускається медіація, можна орієнтуватися на норми чинного Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) стосовно переліку діянь, щодо яких нині передбачена можливість укладення угоди про примирення. До них, зокрема, належать кримінальні проступки, нетяжкі злочини, а також кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення, яке здійснюється щодо кримінальних правопорушень, визначених ст. 477 КПК²¹. Дехто з фахівців також слушно зауважує, що медіація доцільна у справах про тяжкі злочини проти власності, оскільки потерпілі від таких діянь здебільшого зацікавлені не стільки в покаранні винних, скільки в адекватному відшкодуванні матеріальної шкоди²².

Неоднозначним є ставлення до медіації і з боку професійних суддів, котрі сприймають ідеї медіації досить повільно. Пояснюється це тим, що судова еліта, що пройшла навчання в рамках пілотних проектів, зазнала кадрових змін після 2014 р., а ті, хто залишаються на своїх посадах, перебувають під сильним тиском антикорупційних кампаній, що ускладнює будь-яку ініціативу з медіації²³.

Аналіз судової практики показує, що сьогодні не всі судді правильно розуміють термін «медіація», часто використовуючи його як синонім терміна «примирення» у вироків по справах, у яких відбувалося примирення винного з потерпілим і відшкодування збитків (що розглядалося судом як пом'якшуюча обставина), але були відсутні підстави для застосування ст. 46 Кримінального кодексу України. Так, наприклад, у вирокі Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 11 лютого 2010 р. по кримінальній справі за обвинуваченням Особи 1 у скоєнні злочину, передбаченого ст. 185 Ч. 1 КК України, зазначено, що підсудна особа «у скоєному розкаюється, просить суворо не карати. Зазначила, що збитки потерпілій повністю відшкодувала, примирилася з останньою при проведенні *процедури медіації*»²⁴.

В іншому вирокі зазначено: «Суд також враховує, що підсудний ОСОБА_3 в добровільному порядку погасив завдану шкоду потерпілій

---

²¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 14.01.2021).

²² Волосова Н.Ю., Барабанова Т.С. Вопросы использования процедуры медиации в уголовном процессе. *Вестник ОГУ*. 2013. № 3 (152). С. 44.

²³ Сприяння практичному запровадженню медіації в Україні та налагодженню взаємодії з судовою системою: Збірка матеріалів проекту. С. 45. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/namu/projects> (дата звернення: 15.01.2021).

²⁴ Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 10 лютого 2010 р. у справі № 1-182/2010. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62438792> (дата звернення: 14.01.2021).

та уклав із потерпілою угоду щодо усунення завданої шкоди / медіації, під час якої підсудний ОСОБА_3 згладив нанесену потерпілому шкоду шляхом вибачення і погашення моральної шкоди та взяв на себе високе зобов'язання бути достойним членом громади Ставищанського району та України, не вчиняти більше злочинів»²⁵.

Таке ототожнення медіації та процедури примирення видається не зовсім коректним: хоча деякі положення кримінального та кримінально-процесуального законодавства про примирення і є основою для подальшого закріплення інституту медіації, угода про примирення в контексті чинного вітчизняного законодавства не є аналогічною медіації у класичному її розумінні (з дотриманням принципів конфіденційності, залученням незалежного посередника (медіатора), правовими наслідками тощо). Все це свідчить про необхідність продовження роз'яснювальної роботи серед суддів, а також пілотування й апробації медіації в судах, що має відбуватися паралельно із законодавчим впровадженням медіації, адже, як слушно зауважила суддя-медіатор, колишній віце-президент Апеляційного суду Нідерландів Махтель Пель: «Примирення за участі судді, медіація або судовий розгляд... Кожен суддя повинен знати, в чому полягає різниця між цими методами та вміти грамотно розповісти про них»²⁶.

ВИСНОВКИ

Отже, починаючи з 70-х рр. ХХ ст. на противагу традиційному карально-репресивному способу реагування на вчинене злочинне діяння у США та країнах Західної Європи почало застосовуватися відновне правосуддя, в основі якого лежить ідея відновлення справедливості, примирення винного з потерпілим і компенсація шкоди, заподіяної злочиним. Однією з найбільш поширених моделей відновного правосуддя є медіація як процес, у рамках якого постраждалій особі та правопорушнику надається можливість, у разі їх добровільної згоди, за допомогою неупередженої третьої сторони (медіатора) взяти активну участь у вирішенні проблем, що виникли внаслідок вчинення злочину. Сьогодні існує дві основні моделі медіації: медіація як альтернатива традиційному кримінальному провадженню та медіація як доповнення до традиційного кримінального провадження.

Основними принципами медіації є: принцип добровільної участі сторін у процедурі медіації, принцип конфіденційності, принцип допустимості на будь-якій стадії кримінального провадження, принцип

---

²⁵ Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 10 серпня 2012 р. у справі № 1003/12304/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46956723> (дата звернення: 14.01.2021).

²⁶ Медіація и суд могут прекрасно дополняют друг друга. URL: http://rapsinews.ru/international_publication/20100528/250171942.html (дата звернення: 14.01.2021).

незалежності й автономності медіації, принцип нейтральності медіатора, принцип неупередженості.

Процедура медіації як один із ефективних інструментів відновного правосуддя може застосовуватися як спосіб альтернативного розв'язання деяких категорій кримінально-правових конфліктів і в нашій державі. Закріплення цього інституту на законодавчому рівні є першим кроком для ефективного впровадження її у правовий простір України; надалі за участі професійних організацій медіаторів мають бути розроблені конкретні правила проведення процедури медіації.

Запровадження медіації обов'язково має супроводжуватися роз'яснювальною роботою серед суддів, адвокатів і пересічних громадян із метою підвищення обізнаності про суть, особливості та переваги застосування цієї процедури.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено аналізу процедури медіації як альтернативного способу вирішення кримінально-правового конфлікту. З'ясовано зміст та ознаки поняття «відновне правосуддя» та його відмінність від традиційного кримінального правосуддя. Встановлено, що найпоширенішою моделлю відновного правосуддя, що законодавчо закріплена в більшості розвинених країн світу, є медіація. Проаналізовано поняття «медіація у кримінальних справах» та обгрунтовано доцільність запровадження медіації між потерпілим і правопорушником як способу вирішення окремих категорій кримінально-правових конфліктів. Розглянуто основні принципи здійснення медіації та їх зміст: принцип добровільної участі сторін у процедурі медіації, принцип конфіденційності, принцип допустимості на будь-якій стадії кримінального провадження, принцип незалежності й автономності медіації, принцип нейтральності медіатора, принцип неупередженості. Надано характеристику основних моделей медіації, якими, зокрема, є медіація як альтернатива традиційному кримінальному провадженню (позасудова медіація) (*diversionary model*) і медіація як доповнення до традиційного кримінального провадження (присудова медіація) (*court-connected model*). Проаналізовано основні проблеми, пов'язані з упровадженням інституту медіації у кримінальних справах у вітчизняне законодавство, та запропоновано шляхи їх вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гилинский Я.И. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль : монография. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2009. 504 с.
2. Marshall T. Restorative Justice: an overview. L.: Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999. 36 p.
3. Резолюция ЭКОСОС E/2002/12 Основные принципы применения программ реституционного правосудия в вопросах уголовного правосудия (ООН). URL: www.sprc.ru. (дата звернення: 21.01.2021).

4. Василенко А.С. Медиация и другие программы восстановительного правосудия в уголовном процессе стран англосаксонского права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2013. 31 с.

5. Посібник з програм відновного правосуддя. Серія посібників з кримінального правосуддя. Українська версія видання надрукована за сприяння Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. С. 15. URL: <https://docplayer.net/62756480-Posibnik-z-program-vidnovnogo-pravosuddya.html> (дата звернення: 21.01.2021).

6. Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828 (дата звернення 20.01.2021).

7. Основоположне рішення Ради Європейського союзу від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв у кримінальному судочинстві». *Відновне правосуддя в Україні*. 2005. № 3. С. 25–29.

8. Посібник з програм відновного правосуддя. Серія посібників з кримінального правосуддя. Українська версія видання надрукована за сприянням Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Київ : компанія «Verso-04», 2009. С. 37.

9. Забуга Е.Е. Соотношение уголовно-правовой медиации с институтом деятельного раскаяния. *Вестник Омского юридического института*. 2012. № 1 (18). С. 39.

10. Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном английском праве. *Правоведение*. 1998. № 3. С. 104.

11. Землянська В.В. Запровадження медіації у кримінальне судочинство України. Видання Генеральної прокуратури України «Прокуратура – людина – держава». 2004. № 6. С. 78.

12. Землицька Ю. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. С. 39.

13. Лєко Б., Чуйко Г. Медіація : підручник. Чернівці : Книги-XXI, 2011. С. 40.

14. Карнозова Л.М. Медиация по уголовным делам в российской правовой системе. *Восстановительная медиация в России: правовое обеспечение и стратегия развития* : сборник научных работ. Москва : МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2013. С. 35.

15. Сприяння практичному запровадженню медіації в Україні та налагодженню взаємодії з судовою системою : Збірка матеріалів проекту. С. 3. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/namu/projects> (дата звернення: 17.01.2021).

16. Посібник з програм відновного правосуддя. Серія посібників з кримінального правосуддя. Українська версія видання надрукована за сприяння Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. URL: <https://docplayer.net/62756480-Posibnik-z-program-vidnovnogo-pravosuddya.html> (дата звернення: 17.01.2021).

17. Лихова С.Я. Восстановительное правосудие (перспективы для отечественной уголовно-правовой политики). *Держава і право*. 2012. Спецвипуск. С. 314–316.

18. Christie N. Conflicts as property, *British Journal of Criminology*. 1977. Ст. 1–15.

19. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 14.01.2021).

20. Волосова Н.Ю., Барабанова Т.С. Вопросы использования процедуры медиации в уголовном процессе. *Вестник ОГУ*. 2013. № 3 (152). С. 44.

21. Сприяння практичному запровадженню медіації в Україні та налагодженню взаємодії з судовою системою : Збірка матеріалів проекту. С. 45. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/namu/projects> (дата звернення: 15.01.2021).

22. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 10 лютого 2010 р. у справі № 1-182/2010. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62438792> (дата звернення: 14.01.2021).

23. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 10 серпня 2012 р. у справі № 1003/12304/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46956723> (дата звернення: 14.01.2021).

24. Медиация и суд могут прекрасно дополнять друг друга. URL: http://rapsinews.ru/international_publication/20100528/250171942.html (дата звернення: 14.01.2021).

Information about the author:

Vasylenko Yu. V.,

Ph. D. in Law,

Associate Professor at the Department of Criminal Law,
Criminal Procedure and Criminalistics

Kyiv Institute of Intellectual Property and Law
of National University “Odessa Law Academy”

210, Kharkivske shoes str., Kyiv, 02121, Ukraine